

TURINYS

ĮVADAS	4
Vengrija ir Transilvanija • Baltijos regionas, Lenkija ir Rusia	
CHRONOLOGIJA	11
ORGANIZACIJA	12
Pilis ir gyvenvietės • Valdymas ir prekyba	
PAJĖGŲ TELKIMAS	21
TIKĖJIMAS IR NARYSTĖ	26
IŠVAIZDA IR GINKLUOTĖ	30
APMOKYMAI IR ŽYGLIAI	44
Kovos įgūdžiai • Žygių sąlygos • Apsiaustys	
KOVINĖ PATIRTIS	49
RADINIAI IR SVARBIOS ISTORINĖS VIETOVĖS	53
BIBLIOGRAFIJA	55
SPALVOTŲ ILIUSTRACIJŲ PAAIŠKINIMAS	59
RODYKLĖ	64

KRYŽIUOČIŲ ORDINAS 1190–1561

IVADAS

Kryžiuočių ordino (*Deutcher Orden*) susikūrimą lėmė trečiasis kryžiaus žygis (1189–1192 m.) – trijų galingiausių katalikiškos Vakarų Europos monarchų bandymas atsikovoti Jeruzalę. Žygis nebuvo sėkmingas. Jeruzalės atgauti nepavyko. Vis dėlto kryžininkų valdoma Jeruzalės karalystė vėl buvo įkurta Palestinos ir Libano pakrantėje, o sostine tapo didis uostas – Akas (Akra). Tiesa, Vokietijos imperijos (Šventoji Romos imperija) riteriams trečiasis kryžiaus žygis susiklostė katastrofiškai. Imperatorius Frydrichas I Barbarosa žuvo dar nespėjęs pasiekti Šventosios žemės ir Ako apsiaustyje dalyvavo tik maža dalis didžiosios imperijos kariuomenės. Tarp dalyvavusiųjų buvo vyrai, per apsiaustį įrengę Mergelės Marijos ligonių slaugos namus.

Kryžininkų valdomoje Jeruzalėje XII a. pradžioje jau veikė vokiška ligoninė, bet sąsajų tarp jos ir slaugos namų, įkurtų trečiojo kryžiaus

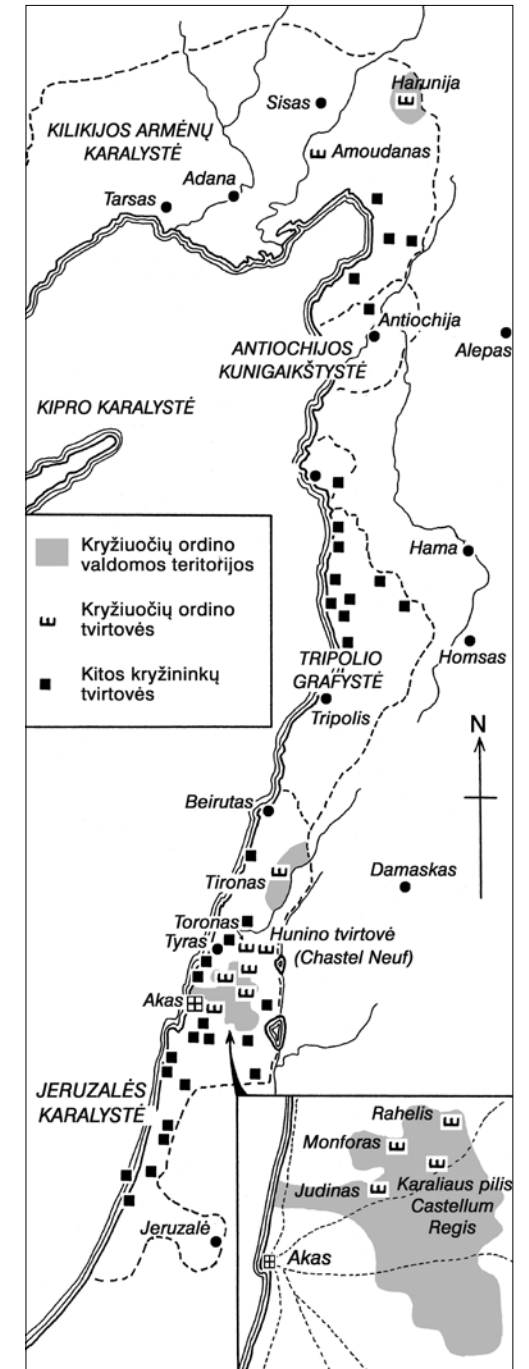

„Angelai veda krikščionių armiją prieš kitatikius“ – XV a. vokiečių paveikslas, kurį nutapė Šv. Barboros legendos meistras (Vestfalijos meno ir kultūros istorijos muziejus, ilgam paskolinta Vestfalijos meno asociacijai Miunsteryje).

žygio metu, nėra. 1198-ųjų kovą naujuosius slaugos namus popiežius pripažino kaip naują nepriklausomą karinį ordiną, kuris buvo pavadintas *Fratres Domus hospitalis sanctae Mariae Teutonicorum* (Vokiečių namų Jeruzalėje ligoninės Švenčiausiosios Mergelės Marijos brolių ordinas). Ši organizacija vėliau išgarsėjo kaip Kryžiuočių ordinas. Toks pripažinimas galėjo būti Vokietijos imperijos kanclerio Konrado von Querfurto pastangų rezultatas. Nuo tada kryžiuočiai liko ištikimi imperijos politikai net tada, kai tai kėlė įtampą santykiuose su pontifikatu.

Nors niekada nebuvo toks turtingas ir įtakingas kaip prancūziškasis Tamplierių ordinas ar didesne tautine įvairove pasižymėję hospitaljerai, Kryžiuočių ordinas išigijo žemių kryžininkų valstybių teritorijoje (Artimuosiuose Rytuose, o daugiausia – Jeruzalės karalystėje) ir įvedė kariuomenę į Kilikijos armėnų karalystės (savo sąjungininkų) valdas. Svarbiausias ordino pastatas buvo Monforo tvirtovė Palestinos šiaurėje, tapusi kryžiuočių pagrindine būstine. Visgi 1244 metais naujas kryžininkų riterių ordinas patyrė triuškinantį pralaimėjimą La Forbi mūšyje prie Gazos, kai Egipto Ajubidų sultonas nugalėjo Jeruzalės karalystę. Mūšyje žuvo 397 iš 400 dalyvavusių kryžiuočių karių. Tamplieriai ir hospitaljerai nukentėjo beveik taip pat. Jeruzalė, kurią kryžiuočiai neseniai atgavo pagal sutartį, buvo vėl prarasta, o 1271 m. Monforo tvirtovė neatsilaikė prieš Egipto ir Sirijos mameliukų valdovus. Nors Kryžiuočių ordino būstinė vėliau buvo perkelta į Aką, pralaimėjimas reiškė kryžiuočių galios Artimuosiuose Rytuose pabaigą.

Kilikijoje kryžiuočiai ir toliau vaidino reikšmingą vaidmenį. Jų atsiradimą ten, ko gero, paskatino armėnų valdovai kaip atsvarą tamplieriams, užėmusiems įtakingą padėtį kaimyninėje Antiochijoje. Kilikijoje kryžiuočiai įgijo naudingų diplomatinių ir politinių įgūdžių, be to, buvo užėmę dvi svarbias tvirtoves šalies rytuose. Kryžiaus žygiai Artimuosiuose Rytuose baigėsi per Ako apsiaustį 1291 m. Tuo metu ordino akys jau kryo į daugiau žadantį Baltijos regioną, kur kryžiuočiai norėjo plėsti savo įtaką. Po Ako apsiausties didžiuoju magistru (vok. *Hochmeister*) buvo paskirtas Konradas von Feuchtwagenas, Kryžiuočių ordino būstinė perkelta į Veneciją, o ne į Kiprą, kur buvo išikūrę konkuruojantys tamplieriai ir hospitaljerai. Venecija greičiausiai pasirinkta kaip kompromisas tarp tų ordino narių, kuriems buvo svarbiau Artimieji Rytai, ir tų, kuriems svarbesnis atrodė Baltijos regionas – kryžiuočiai ten jau aktyviai veikė. (Nariai, kuriems labiau rūpėjo Baltijos regionas, galiausiai pasiekė savo – ordino būstinė 1309-aisiais buvo perkelta į Marienburgą, Prūsiją.)

Kryžiuočių ordinas Artimuosiuose Rytuose.

„Šv. Kapa bažnyčios sargybiniai“. Vienas iš sargybinių dėvi plokštėlinius šarvus, užsegamus sagtimi nugaroje. Raižinys, XIII a. pabaiga (išlikęs toje pačioje bažnyčioje, Mauricijaus rotonda, Konstancas; autoriaus nuotr.).

Vengrija ir Transilvanija

Kryžiuočių ordinas jau turėjo patirties nekrikščioniško pasaulio valstybėse, nes XII a. pradžioje veikė Vengrijoje. Tuo metu Vengrija buvo sparčiai besiplečianti karinė valstybė, X a. įkurta madjarų genčių kariuomenės, padedamos klajoklių ir pusiau klajoklių pabėgėlių iš Eurazijos stepių. Vis dėlto vengrų karaliai, norėdami sustiprinti savo kuriamą feodalinę kariuomenę, skatino kurtis ir vakariečius. Nuo XII a. vidurio vokiečiai taip pat buvo skatinami kolonizuoti Pietryčių Transilvaniją – gan primityvų ir beveik autonominių regioną, kurio vietoje dabar yra Rytų Vengrija ir Vakarų Rumunija.

Kas apgyvendino Transilvaniją, kai Vengrijos karalius Andrius II pasikvietė Kryžiuočių ordiną, vis dar kelia atkaklias, dažnai net nacionalistines diskusijas. Pagal įprastą rumunų požiūrį, valakai, rumuniška lotynų kalbos atmaina kalbantys valakų ir kitų tautų protėviai, ten gyveno dar nuo romėnų laikų. Kai kas teigia, kad valakai atsikraustė iš piečiau esančių teritorijų ir apsigyveno greta madjarų (vengrų), vokiečių naujakurių ir kitų. Beje, kaimyninė Valakija pasižymėjo didele tautine įvairove: joje gyveno valakai, slavai, tiurkai pečenegai ir kipčiakai. Valakiją ir Transilvaniją skyrė Karpatų kalnynas, kuris ir dabar tebėra viena mažiausiai apgyvendintų, mažiausiai išsivysčiusių Europos vietų. Iki 1241 m., kol teritoriją užėmė mongolai, tarp valakų (kurie taip pat buvo klajokliai, bet gerai organizuoti ir daugiausia išpažino krikščionių ortodoksų tikėjimą) gyveno stiprią politinę santvarką ir kariuomenę turėjusi tiurkų giminės kipčiakų gentis (viduramžių europiečių vadinta kumanais). Krikščionybė plito ir tarp jų.

Kryžiuočių ordinas į tautine ir religine įvairove pasižyminčią Transilvaniją atvyko praėjus vos septyneriems metams nuo ketvirtojo kryžiaus žygio (1201–1204 m.). 1204 m. kryžiuočiai užkariavo Bizantijos sostinę Konstantinopolį ir sužadino viltį, kad Bizantijos vietoje galėtų būti įkurta Lotynų, arba Katalikiškoji Romanų, imperija (nepainioti su dabartine Rumunijos valstybe). Galbūt karaliui Andriui ši nepastovi padėtis atrodė kaip galimybė veikiau paremti vis dar sąlyginai nedidelį Kryžiuočių ordiną, o ne turtingus ir įtakingus tamplierius ir hospitaljerus. Pakviesti į nedidelį, bet strategiškai patogų Burcenlandą, arba *Terra Borza*, kryžiuočiai buvo skatinami prižiūrėti kalnų perėjas ir įtvirtinti savo valdžią. Deja, jie viršijo savo įgaliojimus ir, užuot statę fortifikacinius statinius iš medienos, naudojo akmenis. Tokie veiksmai leido spėti, kad kariuomenė planuoja ilgiau paviešėti, o ši mintis kėlė baimę karaliui Andriui, kuris taip pat sulaukė pasipriešinimo iš įtakingos grupės savo paties baronų. 1225 m. karalius kryžiuočius išvarė.

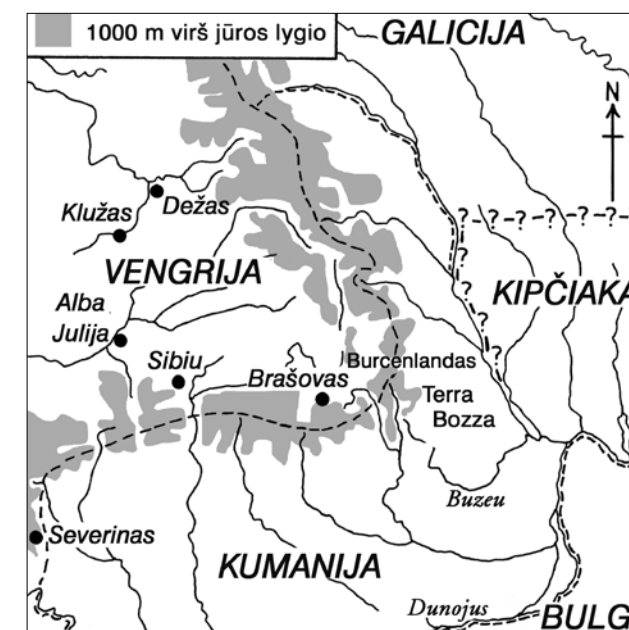
Bronzinis indas akvamanilė, ant kurio vaizduojamas medžiotojas su skydu. Rytietiški motyvai ant prijaukinto gyvūno, kuris stovi ant arklio nugaros, gali reikšti, kad indas pagamintas XII a. pabaigoje Vengrijoje (Ermitažas, Sankt Peterburgas; autoriaus nuotr.).

Nors Vokiečių ordinui atrodė, kad juo pasinaudojo, jis suprato, jog norėdamas įtvirtinti savo teritorinę galią, turės ieškoti naujų žemių Bažnyčiai ir sau.

Baltijos regionas, Lenkija ir Rusia

Artimuosiuose Rytuose įsitvirtinus kitiems kariniams ordinams, išvaryti iš Burcenlando Vengrijoje kryžiuočiai nukreipė dėmesį į Baltijos regioną, kur tikėjosi gauti daugiau laisvės. Imperatorius išreiškė palaikymą, bet buvo per toli, kad išnaudotų turimas teorines teises. Popiežius buvo dar toliau ir turėjo tik šiek tiek daugiau įtakos nei imperatorius. Kai kunigaikštis Konradas I Mazovietis paprašė Kryžiuočių ordino pagalbos kovoje su pagonimis prūsais, ordino didysis magistras sutiko pagelbėti tik su sąlyga, kad kunigaikštis atsisakys savo teisių į nedidelę pasienio teritoriją aplink Kulmo gyvenvietę. Tai leido ordinui veikti nepriklausomai. Visgi kryžiuočiams nepavyko išvengti konflikto tarp popiežiaus ir imperatoriaus. Tai atspindėjo tarp brolių vyravusi įtampa iki 1250-ųjų. Taip pat tebesitęsė kova dėl išteklių tarp tų, kuriems buvo svarbiau Artimieji Rytai, ir tų, kurie palaikė žygius į Baltijos regioną.

Kryžiuočių ordinas Rumunijos teritorijoje.

IŠVAIZDA IR GINKLUOTĖ

Daugeliu atžvilgių Kryžiuočių ordino narių išvaizda prieštaravo riteriškam galantiškam įvaizdžiui, pagal kurį buvo verbuojami nauji nariai – manyta, kad kariuomenės elitui dera dėvėti dailius arba puošnius drabužius, nešioti žvilgančius ginklus ir šarvus, o žirgams uždėti paausuotus pakinktus. Kryžiuočių abitas arba uniforma buvo nurodyti detalai – visi broliai ant drabužių dėvėjo tunikas, kurios nuo 1244-ųjų visada buvo baltos spalvos su juodu kryžiumi. 1244-aisiais popiežius leido ordino dvasininkams dėvėti baltas *camilis* ir ant kitų drabužių – balta anksčiau buvo brolių riterių spalva. „Pasaulietiškas puošnumas“ buvo draudžiamas, joks brolis negalėjo turėti daugiau nei uniformos aprangą, kurią sudarė dveji marškiniai, pora kelnų, dvi poros batų (nors vietoj batų greičiausiai buvo kojines), apsiaustas, miegmaišis, antklodė, brevijorius ir peilis. Kailinis paltas turėjo būti iš pigių ožkų arba avių kailių. Vyrai miegodavo su marškiniais, kelnėmis, batais, jiems nebuvo leidžiama užrakinti dėžės, kurioje laikė savo drabužius. Jie galėjo nešioti barzdą, bet plaukai turėjo būti trumpi. Broliai taip pat negalėjo demonstruoti savo herbo (jei tokį turėjo) bei kautis dvikovose ar užsiimti kitokiomis rungtynėmis. Vienintelė leidžiama pramoga jiems buvo medžio drožyba. Bet kokie „linksmi pasibuvimai“ su pasaulietiniais riteriais buvo draudžiami.

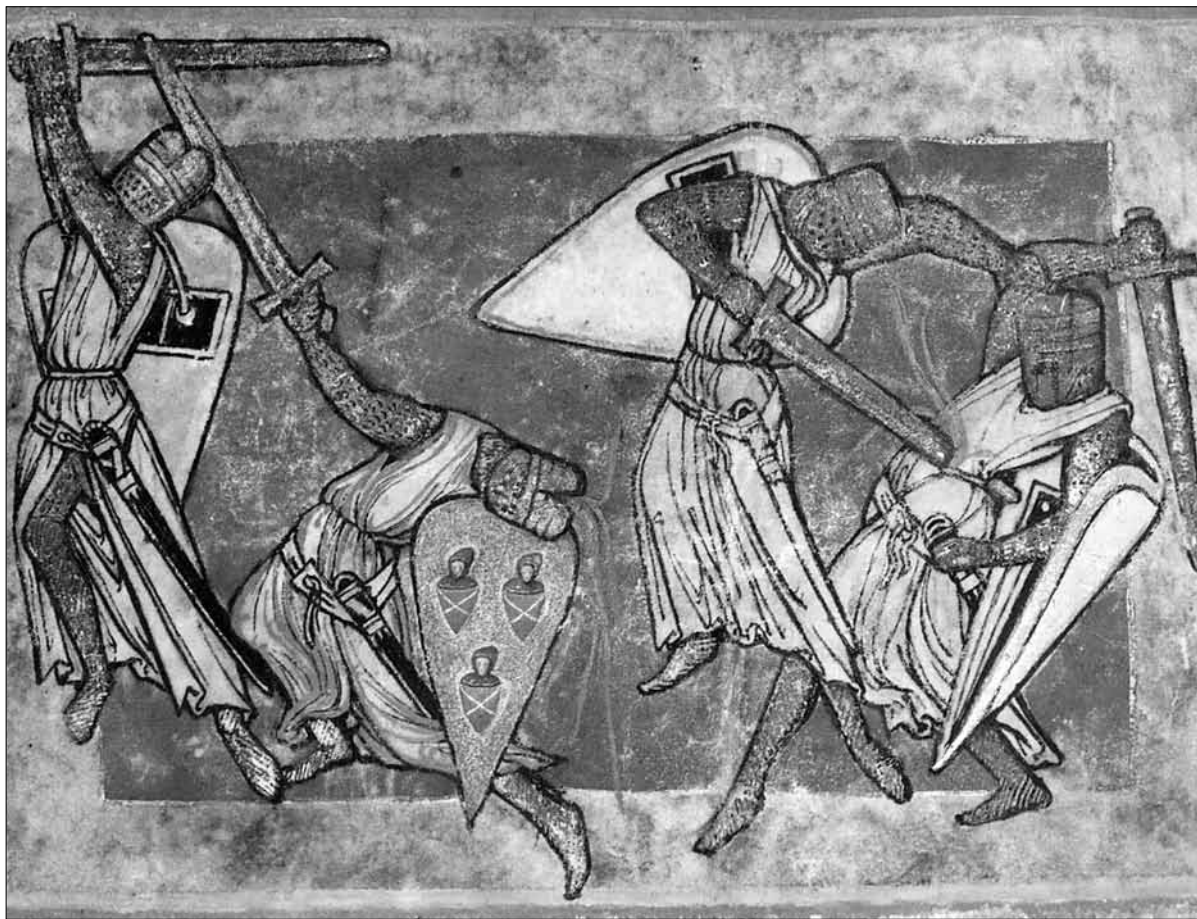
„Ginkluotą Mergelę Mariją aplanko valdžia“ – iš Albrechto II altoriaus paveikslo (nutapytas 1438 m.); vaizduojama daugybė šarvų ir ginklų, kabančių ant sienos (išlikęs toje pačioje vietoje Klosterneiburge, Austrijoje).

Didžioji dalis ginklų, kuriuos naudojo Kryžiuočių ordinas, buvo importuoti iš svetur – daugiausia Vokietijos, kur pagrindiniai gamybos centrai buvo šalies pietuose ir vakaruose. Vienas toks šarvų gamybos centras buvo Izerlone, kuris netgi 1252-aisiais turėjo ginklakalių cechą (vok. *Panzer Gilde*), o šv. Pankracijus buvo jo globėjas. Jau XIV a. viduryje svarbiu ginklų gamybos centru tapo Niurnbergas. Iš tikrųjų sprendimas panaudoti vandens energiją vielos tempimui šarvams gaminti buvo priskirtas Rudolphui von Nürnbergui apie 1350-uosius. Jau tada beveik kiekvienas vokiečių miestas turėjo ir nuolat įdarbintą, oficialiai pripažintą arbaletų gamintoją, kuris kasmet pagamindavo fiksuotą skaičių šių ginklų, o už papildomai pagamintus arbaletus jam primokėdavo. Kai kurie Skandinavijos regionai netrukus taip pat turėjo klestinčias arbaletų gamybos industrijas ir eksportavo ginklus Kryžiuočių ordinui kitoje Baltijos jūros pusėje.

Akivaizdu, kad ginkluotė buvo gaminama Kryžiuočių ordino teritorijoje – ne vienas į nelaisvę paimtas amatininkas išsaugojo gyvybę, parodęs pagonims, kaip gaminti arbaletus. 1396-aisiais didžiajam magistrui nusiųsta 7 000 arbaletų lankų iš kukmedžio ir 1 150 tikriausiai sudėtinės gamybos lankų (*Knottelholz*) iš Ragainės. Po trejų metų ordino archyvuose užfiksuotas kablių su diržais ir strėlinėmis įsigijimas Kryžiuočių ordino teritorijoje. Didesni miestai ordino valstybėje neabejotinai turėjo atskirus amatininkus, kurie dėdavo strėlių antgalius ant kotų, strėlėms paruošdavo plunksnas ir t. t. – tokia situacija buvo Vokietijoje. 1409-aisiais turėta ne mažiau nei 1 200 ožių ragų ir 36 000 sausgyslių (naudotų sudėtinei arbaletų gamybai). Drožybos namuose

Vokiečių ginklakalio ir jo mokinio iliustracija, atlikta ksilografijos technika Rodericuso Zamoriensiso rankraštyje „Spiegel des menschlichen Lebens“. Išleistas Augsburgėje 1479 m. (Valstybinė Prūsijos kultūros paveldo biblioteka).

„Jauni vyrai žudo vienas kitą“ – iš vokiečių rankraščio, tikriausiai iš Tryro. Datuojamas apie 1200-uosius („Jungfrauenpiegel“, Kestnerio muziejus, Hanoveris).

(vok. *Schmitzhaus*) Marienburge buvo naudota beržo tošis 1 200 arbaletų padengti. Tarp resursų būta ir žuvų klijų bei klijų, pagamintų tirpdant galvijų sprando odą.

Informacija apie Kryžiuočių ordino šarvus kur kas mažiau detali, tačiau atrodo, kad Vokietijoje ir Italijoje su šarvais bandyta eksperimentuoti daug daugiau nei Prancūzijoje ir Anglijoje XIII a. pabaigoje ir XIV a. Per XIV a. kūno šarvai buvo neįtikėtina patobulinti. Kiusnachte, Šveicarijoje, buvo rasti ankstyvieji plokšteliniai šarvai, kuriuos sudarė dvi pusės šarvų (priekyje ir nugaroje), sujungtų per pečius, greičiausiai surišamų šonuose. Paprasti krūtinės šarvai (kaip plokštelinių šarvų dalis) viršutinei krūtinės daliai atsirado apie 1340-uosius, bet iki 1360-ųjų jie nesiekė diafragmos. Buvo eksperimentuojama ir su medžiagomis, kol XIV a. antroje pusėje apsisotą ties „baltaisiais“ šarvais (įprastai jų gamybai naudotas plienas). Eksperimentuota galimai ne tik bandant išspręsti kainos ir svorio problemą, bet ir dėl kvalifikuotų amatininkų, galinčių dirbti su tvirta geležimi, trūkumo. Tą darė tik šalmų gamintojai. Seras Jamesas Mannas, buvęs Londono Tauerio ginkluotės prižiūrėtojas, taip pat teigė, kad susimaišius vokiečių ir italų šarvų stiliams atsirado „aptakūs Maksimiliano tipo šarvai su grioveliais jo valdymo pabaigoje“ (imperatorius Maksimilianas I; 1459–1519 m.). Tokius Maksimiliano tipo šarvus neabejotinai naudojo kryžiuočiai.

A. Kryžiuočiai gina naujakurius nuo priešų Kumanijoje. XIII a. pradžia.

B. XIII a. kryžiuočių ginklai ir šarvai, su Kryžiuočių ordinu siejama heraldika.

B

C. Kryžiuočiai derasi dėl konvento Ake atidavimo, 1291 m.

C